

Rozvojová spolupráce nepředstavuje v českém prostředí příliš atraktivní téma z politického ani z akademického hlediska. Česká republika může vykázat jistou tradici rozvojové spolupráce sahající do období před rokem 1989, tehdy však byla řízena především logikou studené války. S pádem železné opony došlo k zastavení prostředků plynoucích do zemí třetího světa a sami jsme se stali příjemci pomoci. Rozvojová spolupráce byla na vládní úrovni obnovena v polovině 90. let s perspektivou vstupu ČR do OECD. Toto přihlášení se k odpovědnosti za řešení globálních problémů ale proběhlo spíše jenom na deklarativní rovině, na politické úrovni nikdy nebylo vládní prioritou, o čemž svědčí i fakt, že první strategický dokument (Koncepce zahraniční rozvojové pomoci ČR na léta 2002–2007) byl vypracován až ke konci roku 2001. Současnou institucionální podobu získala rozvojová spolupráce ČR se vznikem České rozvojové agentury k 1. lednu 2008. Opomíjeno je toto téma i na akademické půdě. Rozvojová studia jako samostatný obor vyučuje pouze Univerzita Palackého v Olomouci, Vysoká škola ekonomická v Praze jej nabízí jako vedlejší specializaci. Několik oborů zaměřených na zemědělství v oblasti subtropů a tropů se vyučuje na České zemědělské univerzitě v Praze.

Všeobecně nízkému zájmu o rozvojovou problematiku odpovídá i minimální knižní produkce zabývající se tímto tématem. Český čtenář se tedy musí spolehnout na ne příliš dostupné zahraniční práce, zejména od ekonomů působících na věhlasných britských nebo amerických univerzitách. Literatura o (ne)efektivnosti pomoci poskytované rozvojovým státům zažívá boom už od 90. let minulého století a v době nedávné vyšlo několik vysoce ceněných prací. Z těch nejvýznamnějších jmenujme alespoň *The Bottom Million* od Paula Colliera, *White Mans' Burden* od Williama Easterlyho nebo *Does Foreign Help Really Work?* od Rogera Ridella.¹

Při hodnocení rozvojové spolupráce se můžeme často setkat s dvěma vyhraněnými a do určité míry zideologizovanými interpretacemi. Od neoliberalních ekonomů zaznívá kritika na mrhání prostředky daňových poplatníků, kteří ze svých peněz financují rozsáhlý byrokratický aparát a diktátorské režimy. Naopak zastánci „teorie závislosti“ rozvojovou spolupráci líčí jako nástroj postkoloniální dominance států bohatého Severu, který místo zamýšlené pomoci její příjemce utlačuje tím, že je udržuje v závislém postavení. Faktem, na kterém se shodnou odborníci bez ohledu na své ideologické přesvědčení, ovšem zůstává, že rozvojová spolupráce za padesát let své existence zdaleka nedosáhla deklarovaných cílů. Pokud bychom si jako měřítko úspěšnosti vzali růst HDP na obyvatele, dostaneme velmi chmurný obrazek. S výjimkou států jihovýchodní Asie, Indie, Číny a Brazílie zažívá většina rozvojových zemí minimální přírůstek a v subsaharské Africe se řada zemí dokonce propadla do červených čísel, růst jejich HDP byl tedy záporný.

¹ Paul Collier, *The Bottom Million: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done about It* (Oxford: Oxford University Press, 2007); William Easterly, *The White Mans' Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good* (New York: Penguin Press, 2006); Roger Riddell, *Does Foreign Help Really Work?* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Z této premisy vychází i sborník s názvem *Rozvojové země: Potřebují pomoc nebo volné trhy?*, který v únoru loňského roku vydal pražský „think tank“ Centrum pro ekonomiku a politiku (CEP) v edici *Ekonomika, právo, politika* (č. 75/2009). Jak dokládá několik vět z předmluvy podepsané Václavem Klausem („*Myslenka, že zahraniční pomoc vytáhne rozvojové země z bídy, je iluzorní [...] Rozvojové země potřebují ve zbytku světa otevřené trhy, nikoliv trhy chráněné a ochraňované [...] Potřebují obchod, nikoliv pomoc.*“), celý sborník se nese v duchu velmi neoliberálního pohledu na rozvojovou problematiku.

Část A přináší texty ze semináře *Potřebují rozvojové země pomoc, nebo obchod?*, který CEP uspořádal 4. prosince 2008. Velvyslankyně JAR v ČR Nomsa Duba ve svém příspěvku vyzdvihuje snahu afrických států o vytvoření pozitivního prostředí pro podnikatelské aktivity a popisuje řadu programů, které jsou realizovány africkými vládami s cílem podporovat politickou stabilitu a tržní reformy. Zároveň ale kritizuje státy Severu, že svými ochraňáckými opatřeními zabraňují Africe plně se zapojit do mezinárodního obchodu a profitovat z něj. Poslanec Evropského parlamentu za ODS Hynek Fajmon se ve svém textu zabývá problémem hladu a předkládá čtyři řešení jak rychle zvýšit nabídku potravin v nejchudších zemích. Jan Kohout, v době pořádání semináře náměstek ministra zahraničních věcí, uvádí rozvojovou pomoc do kontextu zahraniční politiky ČR. Za výhodu na poli rozvoje označuje naši transformační zkušenost. Rovněž zdůrazňuje, že filozofie Česka není stavět proti sobě *aid* nebo *trade*, ale prosazovat koncept *aid for trade*. Viceguvernér ČNB Mojmir Hampl se zamýšlí nad otázkou, proč přes prokázanou neefektivnost rozvojové pomoci dochází i nadále k masovému přerozdělování prostředků od daňových poplatníků (a jejich vlád ve vyspělém světě) směrem k zemím méně vyspělým. Míní, že za to mohou tři vzájemně propojené fenomény: programy zahraniční pomoci slouží primárně k získání politického kapitálu ve vyspělých zemích, tyto programy ve skutečnosti pomáhají odvést pozornost od domácích problémů a konečná logika mezinárodních institucí tlačí poskytovatele pomoci k posunu z role zprostředkovatele do role aktivního iniciátora.

V části B jsou uveřejněny další doplňkové texty pocházející z pera neoliberálních ekonomů, často blízkých spolupracovníků Václava Klause. Je zde přetištěn Klausův projev z 8. listopadu 2005, přednesený v indickém Liberty Institute (New Delhi). Klaus v něm snižuje význam finančních toků směřujících do rozvojových zemí a jediný lék vidí ve „skutečně svobodném“ obchodu. Dušan Tříška, pedagog působící na Národohospodářské fakultě VŠE, nabízí zamyšlení nad otázkami solidarity, diskriminace a viny v kontextu redistribučních transferů. Profesor ekonomie Walter Williams z University George Mason ve Virginii označuje pomoc Africe dokonce za zbytečnou. Skutečně potřebné podle něj nejsou miliardy dolarů plynoucí z rozvinutých států, ale odstranění diktátorských režimů a zavedení politické a ekonomické svobody. Poradce prezidenta republiky Martin Slaný se ptá, zda subsaharská Afrika uvízla v pasti zaostalosti. Na řadě ekonomických ukazatelů dokazuje, že subsaharská Afrika byla a je nejpomaleji rostoucím světovým regionem. Doktorand VŠE Tomáš Munzi rozebírá etiku rozvojové ekonomie. Za jediný skutečně solidární koncept pomoci rozvojovému světu označuje „absolutně svobodnou“ celosvětovou obchodní výměnu. Redaktor časopisu *Týden* Lukáš Kovanda zkoumá rizika, kterým čelí rozvojové ekonomiky v čase finanční krize. Ta může být podle něj zneužita nejen k tužší regulaci ve vyspělých zemích,

ale i k oživení snah „plánovačů“ prosazovat dirigistické a líbivé politiky usilující o vymýcení světové chudoby. Ředitel pro publikační činnost CEP Marek Loužek nakonec kritizuje mezinárodní přerozdělování jako „falešnou pomoc“ rozvojovým zemím. Pokud totiž nedojde k otevření hranic a odstranění překážek obchodu, není pomoc chudým státům podle něj ničím jiným než plýtváním penězi.

Sborník tedy viditelně nabízí mnoho kontroverzních myšlenek. Svá úskalí má ovšem sama hlavní teze sborníku, že cestou z chudoby je liberalizace světového obchodu. Podle odhadů mezinárodní humanitární organizace Oxfam by o pouhé procento vyšší podíl rozvojových zemí na světovém obchodu pozdvihl z chudoby na 128 milionů lidí. Těm opravdu nejchudším ekonomikám by však takový krok příliš nepomohl, protože u početné skupiny malých a velmi chudých zemí by náklady související s každou další dohodou o liberalizaci převládaly nad zisky. A to hned z několika důvodů. Nejchudší země totiž neprodukují zemědělský přebytek, který by mohly vyvézt. Nemají ani takřka žádné průmyslové výrobky nebo služby na export a nedisponují takovou infrastrukturou, která by jim pomohla prorazit na globální trhy s netradičními produkty. Kvůli zaostalým technologiím, slabé produktivitě, korupci a byrokracii jejich vývozům ani levná pracovní síla při bezcenném přístupu nezaručuje, že exportované produkty budou konkurenceschopné. Východisko tedy zřetelně nespočívá v dalším nuceném otevírání postižených zemí globálnímu obchodu. To může být řešení vhodné pro ty státy, které jsou na razantní konkurenci připraveny. Naopak každá další dohoda WTO pro nejchudší státy znamená výdaje spojené s plněním závazků a zaváděním nových pravidel, vyčerpávání lidských zdrojů, administrativních kapacit a politických kapitol, které jsou třeba na jiné, zásadnější reformy.

Kromě kontroverznosti základní teze pozornému čtenáři neujde ani další problematický rys společný hned několika příspěvkům. Efektivita rozvojové pomoci je zde posuzována výhradně podle makroekonomických ukazatelů – ekonomického růstu nebo podílu HDP na osobu (s. 26, 47–48, 72). Takové hodnocení není vhodné vzhledem k faktu, že velká část rozvojových projektů se zaměřuje na sociální oblast, zlepšení přístupu ke vzdělání nebo zdravotnictví apod. Podpora ekonomického růstu jako takového byla hlavním záměrem v 50. až 70. letech, postupně se ale přidávala další „měkkí“ měřítká a v současnosti je hlavním cílem rozvojové spolupráce snižování chudoby definované v Rozvojových cílech tisíciletí, které byly přijaty představiteli všech členských států OSN na tzv. Miléniovém summitu v roce 2000. Proto OSN a její agentury do svých studií od roku 1990 zahrnují tzv. index lidského rozvoje (Human Development Index, HDI), který odráží nejen ekonomická hlediska, ale i možnosti rozvoje lidského faktoru.

Jediný, kdo s HDI ve svém sborníkovém příspěvku pracuje, je Martin Slaný. Jeho závěry ovšem musíme podrobit kritice a zcela odmítnout jeho tvrzení, že index HDI v zemích subsaharské Afriky za posledních dvacet let stagnoval (s. 51). Srovnáme-li čísla z let 1991 a 2007,² naskytne se nám totiž přeci jen pozitivnější pohled. Je sice pravda, že

² UNDP. *Human Development Report 1991*. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1991_en_indicators1.pdf; UNDP. *Human Development Report 2007*. http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_EN_Indicator_tables.pdf

do skupiny zemí s nízkým indexem HDI (pod 0,5) v současnosti patří výhradně země subsaharské Afriky, ale ve vývoji jejich HDI došlo k výraznému pokroku. Například HDI Sierry Leone, která se stabilně drží na poslední příčce, stoupla z hodnoty 0,048 na 0,336. Další srovnání dokazující pokrok v HDI je fakt, že od roku 1991 se 18 subsaharských států posunulo ze skupiny zemí s nízkou hodnotou HDI do skupiny zemí se střední hodnotou.

Celý sborník svým bezpodmínečným odsouzením rozvojové spolupráce působí velmi jednostranně a zaujatě. Patrně je to zejména z příspěvků z druhé části, která, přestože by měla být pouze doplňkem k textům ze semináře, tvoří dvě třetiny obsahu. Některým autorům by prospěl výraznější odstup od tématu, nezbytný v analytických studiích. Zejména texty Václava Klause nebo Tomáše Munziho místy připomínají svou agresivní stylistikou politickou agitku. Co je do jisté míry pochopitelné u Klausova příspěvku, který je přepisem jeho projevu, působí velmi rušivě u práce doktora VŠE T. Munziho, některými formulacemi evokující spíše článek z bulvárního tisku než odborný text. Několik vět pro ilustraci: „*Pokud se ekonomové začnou bavit o chudobě a třetím světě, stoupne většině z nich tlak a jejich srdíčko začne bušit o poznání rychleji [...]* Třpyt a bavenost ekonomické prosperity najednou pohasíná tváří tvář tomu, kdy pohled na beznaděj hne svědomím skoro každého z nás“ (s. 61). „*Jde o naprosté intelektuální a etické selhání západních elit, které většinově podporují nacionálně-protekcionský společenský model a jako úlitbu naprosto zvrácenou a pokryteckou rozvojovou pomoc*“ (s. 67). Že lze kritizovat rozvojovou pomoc objektivně a bez emocí, dokazují naopak příspěvky Mojžíra Hampla nebo Martina Slaného.

I přes zmíněné výhrady nelze zájemcům o rozvojovou problematiku doporučit nic jiného než si sborník přečíst. Po obsahové stránce sice nepřichází s novými argumenty, ale velmi zdařile shrnuje negativní aspekty rozvojové pomoci kritizované ze strany neolibérálních ekonomů. A vzhledem k omezenému přístupu k zahraniční literatuře na toto téma a nepřilíhající publikacně zdatným autorům domácím je pro českého čtenáře velmi příjemné si přečíst něco z tohoto oboru v rodném jazyce. Nezbyvá ovšem než si přát, že se mu snad v dohledné době do ruky dostane i kvalitnější práce.

Iva Zwingerová

Gabriele Metzler, **Der deutsche Sozialstaat. Vom bismarckschen Erfolgsmodell zum Pflegefall.** Stuttgart – München – Freiburg: Deutsche Verlags-Anstalt, 2006, 267 s. ISBN 3-421-05489-4

V létě 2009 byla článkem „Revoluce rozdávající ruky“ filozofa Petera Sloterdijka ve Spolkové republice Německo znovu obnovena debata týkající se krize německého sociálního státu. Řešení nabídnuté Sloterdijkem bylo poněkud drastické: předložil německé veřejnosti možnost zrušení daňové povinnosti, respektive zavedení systému dobrovolných